פוליטיקה

כתב עת למדע המדינה וליחסים בינלאומיים

אביב 2018 תשע"ח גליון מס' 27

המכון ליחסים בינלאומיים
ע"ש לאונרד דיוויס
בשיתוף האגודה הישראלית
למדע המדינה

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

POLITIKA

The Israeli Journal of Political Science and International Relations

© All rights reserved to The Leonard Davis Institute for International Relations. This paper may not be reproduced, duplicated, copied, sold, distributed or be exploited for any purpose, in whole or part, with out the express written permission of the Director of the Institute.

The Leonard Davis Institute for International Relations

The Hebrew University of Jerusalem

פוליטיקה

עורכים:
דורון אלה
דניאל ויינר
פרל ניקול
גיל מימון

ועדה מקצועית מלווה:
פרופ' גידי רהט
פרופ' פיקי איש-שלום
פרופ' שרון גלעד
פרופ' דני מיודובניק
ד"ר ענת גופן
ד"ר גליה פרס בר-נתן

עריכת לשון:
חמוטל לרנר

עריכה גרפית והפקה:
היחידה לשרותי משרד
האוניברסיטה העברית בירושלים

הגשת מאמרים לשיפוט:

מתקבלים מאמרים בכל נושא הקשור לפוליטיקה השוואתית, מדיניות ציבורית, פוליטיקה בישראל, מחשבה מדינית, יחסים בינלאומיים, היסטוריה פוליטית ונושאים קרובים.

מאמרים לשיפוט אפשר לשלוח ע"פ ההנחיות להגשת מאמר שבאתר המכון.

קישור כאן

http://davis.huji.ac.il/book/%D7%94%D7%A0%D7%97%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%9C%D7%94%D7%92%D7%A9%D7%AA-%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%A4%D7%95%D7%9C%D7%99%D7%98%D7%99%D7%A7%D7%94

מערכת *פוליטיקה* תעשה כל מאמץ להשיב לכותבים תשובה מנומקת באשר לקבלת המאמר או דחייתו בתוך חודשיים.

כתובתנו:
מערכת *פוליטיקה*
מכון דיוויס ליחסים בינלאומיים
האוניברסיטה העברית
ירושלים 91905
דוא"ל: politika@mail.huji.ac.il

לרכישת גיליונות ישנים:
ניתן לפנות למזכירות מכון דיוויס,
האוניברסיטה העברית
טל': 02-5882312
פקס': 073-2007671
דוא"ל: davis.institute@mail.huji.ac.il
אתר: http://davis.huji.ac.il

* האחריות לתוכן המאמרים המתפרסמים בכתב העת היא על המחברים בלבד

תוכן העניינים

דבר העורכים 5

סימפוזיון: הגנה על אזרחים בסכסוכים תוך-מדינתיים:
מורכבות, אתגרים ודרכי התמודדות

בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה, המרכז הבינתחומי הרצליה
יו"ר המושב: ירון סלמן 8

מלחמות אזרחים ורצח עם באפריקה: בנימין נויברגר 15

מלחמת האזרחים בסוריה - הטרגדיה האנושית וכישלונה של
הקהילה הבין-לאומית: אייל זיסר 23

הטרגדיה האנושית בלוב: אזרחים בין פטיש הכשל המדינתי וסדן
"המדינה האיסלאמית": יהודית רונן 36

משימות שלום במאה ה 21- מהכרה בטעויות עבר ועד לאדפטציה ואכיפה:
ירון סלמן 51

אזרחים בעימות א-סימטרי: העימות בין ישראל לחיזבאללה וחמאס:
שאול שי 66

אודי מנור - שיקול דעת אינפנטילי' - דיין, אלון, העמימות הגרעינית והוויכוח
על מקומה של ישראל במרחב. 76

זאב מעוז וברוס ראסט - השלום הדמוקרטי - גורמים מבניים ונורמטיביים,
1946-1986 104

גלעד מלאך - מאחורי המספרים: דמוגרפיה פוליטית בישראל
(ביקורת ספרו של און וינקלר) 145

אייל זיסר

מלחמת האזרחים בסוריה - הטרגדיה האנושית וכישלונה של הקהילה הבין-לאומית

במרץ 2011 פרצה בסוריה מהפכה שראשיתה מחאה מקומית ומוגבלת, ובעיקר נטולת אלימות, שהתלקחה באזורי הכפר והפריפריה של המדינה. בתוך חודשים בודדים הפכה מהפכה זו למלחמת אזרחים עקובה מדם שלבשה גם צביון עדתי, וגרוע מכך - צביון דתי שעניינו מלחמת קודש (ג'יהאד). לצד זאת הפכה גם סוריה לשדה קרב ושמא לזירת מאבק אזורית ובין-לאומית שבה משמשים הצדדים הלוחמים "חיילים" על לוח השחמט במשחקם של המעצמות הגדולות ושל כוחות אזוריים.

באמצע שנת 2016, בתום חמש שנות מלחמה עקובה מדם, עמד כבר מספרם של ההרוגים בקרבות על כחצי מיליון נפש. כעשרה מיליון סורים, כמחציתה של האוכלוסייה במדינה, איבדו את בתיהם, וכשמונה מיליון מהם אף הפכו לפליטים מחוץ לגבולות ארצם. שלושה רבעים של המשק הסורי ושל התשתית המשקית והכלכלית במדינה חרבו או הושמדו במהלך הקרבות.

נוכח הטרגדיה האנושית שפקדה את סוריה בלטו החידלון וחוסר המעש של הקהילה הבין-לאומית, וממילא כישלונה להושיט סיוע למיליוני סורים במצוקתם ואף להביא לסיומה של המלחמה. כישלון זה היה תוצאה של שיתוק מובנה של המוסדות הבין-לאומיים, כמו גם של חוסר אכפתיות או לכל הפחות רפיסות מוסרית שהפגינו מדינות העולם נוכח האתגר שמולו ניצבו בסוריה.

א. סוריה - ממחאה למהפכה, ממהפכה למלחמת אזרחים ולמלחמת ג'יהאד

במרץ 2011 הגיעה לסוריה אש המחאה והמרי של ה"אביב הערבי" שניצתה כמה חודשים קודם לכן בתוניס ובמצרים. הלהבות אחזו תחילה בעיר דרעא שבדרומה של סוריה ובמרחב הכפרי הסובב אותה, וממנה הן התפשטו בהדרגה לכל רחבי המדינה. בניסיון להחניק את האש שהתלקחה בארצו הטיל בשאר אל-אסד את צבאו למערכה נגד בני עמו, אך בכך רק הוסיף שמן למדורת המחאה והמרי. בתוך חודשים אחדים הפכה המחאה, שהייתה בראשיתה מחאה מקומית ומוגבלת ובעיקר נטולת אלימות - מחאתם של איכרים רעבים ללחם ולשינוי מאזורי הכפר והפריפריה (Zisser, 2011) - להתקוממות עממית רחבת היקף, ובסופו של דבר אף למלחמת אזרחים עקובה מדם ונעדרת הכרעה. בחלוף השבועות והחודשים לבשה מלחמה זו צביון עדתי וגרוע מכך - צביון דתי שעניינו מלחמת קודש (ג'יהאד), שעליה הכריזו קבוצות איסלאמיות מתוך סוריה ומתנדבים אשר נהרו להצטרף אליהן מכל רחבי העולם הערבי והמוסלמי, נגד "משטר הכפירה העלווי" של בשאר אל-אסד, בן בריתו של המחנה השיעי במזרח התיכון בהנהגת איראן וארגון חיזבאללה. לצד זאת הפכה גם סוריה לשדה קרב ושמא לזירת מאבק אזורית ובין-לאומית שבה שימשו אל-אסד כמו גם יריביו מבית "חיילים" על לוח השחמט במשחקם של המעצמות ושל כוחות אזוריים, בראש ובראשונה ארצות הברית ורוסיה אך לצדן גם סעודיה, קטר, תורכיה ואיראן. מעורבותן של אלו רק החריפה את המשבר בסוריה וגרמה להתמשכותה ואף להחרפתה של הלחימה (עג'מי, 2013; זיסר, 2014; רבי, 2016; Lesch, 2012; Abboud, 2016).

המציאות המדממת בסוריה הוליכה להתפרקותה דה פקטו של המדינה הסורית לשורה של ישויות מדינתיות: מדינת דאע"ש (הח'ליפות האיסלאמית של אבו בכר אל-בגדאדי) במזרחה של סוריה ובצפונה של עיראק; שרידיה של המדינה הסורית בהנהגת שושלת אסד בחסות רוסיה ואיראן במערבה של סוריה; מובלעות אוטונומיות כורדיות במזרחו ובצפונו של המרחב הסורי; ולבסוף, מובלעות של קבוצות מורדים ובהן "חזית הסיוע" ("ג'בהת אל-נוצרה"), או בשמה החדש "ג'בהת פתח אל-שאם", מייסודו של ארגון אל-קאעידה, אבל גם מובלעות בשליטת קבוצות אחרות דוגמת "צבא האיסלאם" או "אחראר אל-שאם", או אפילו קבוצות המזהות עצמן עם "צבא סוריה החופשי". קבוצות אלו השתלטו על חלקים ניכרים מצפונה של סוריה ומדרומה. נוכח מציאות זו לא נתן איש את לבו לעובדה שכדי שלושה רבעים של המשק הסורי ושל התשתית המשקית והכלכלית במדינה - מערכות החינוך והבריאות, התחבורה, החשמל

והמים, שדות הנפט והגז ואסמי התבואה - חרבו או הושמדו במהלך הקרבות. מסוריה שעליה נאבקו בשאר אל-אסד ויריביו לא נותר אפוא דבר.

בספטמבר 2015 החל שלב חדש במלחמת האזרחים בסוריה לאחר שמוסקבה וטהראן התגייסו כדי לסייע לבשאר אל-אסד לשרוד על כיסאו ולהוסיף ולקיים את המדינה הסורית שתחת שליטתו. כוחות צבא - מטוסים של חיל האוויר הרוסי ולוחמים של משמרות המהפכה האיראניים - נשלחו אל אדמת סוריה והחלו לוחמים לצד כוחותיו של בשאר אל-אסד. האסטרטגיה שהרוסים אימצו בלחימה בסוריה ביקשה לחקות את זו שיישמו במלחמות צצ'ניה בשנות התשעים של המאה הקודמת, קרי מאמץ צבאי לדכא את המרד בסוריה ולהכניע את מחנה המורדים באמצעות הפצצות מסיביות מן האוויר שהובילו להרס שיטתי ומכוון של מבנים ותשתית באזורים נרחבים במדינה, וממילא לפגיעה באוכלוסייה האזרחית המתגוררת באזורים אלו, שנחשדה בתמיכה במורדים. אוכלוסייה זו נסה אפוא או הונסה ואזורים נרחבים בסוריה התרוקנו מיושביהם. מרחבים אלו נתפסו בחלקם בידי כוחותיו של המשטר הסורי שהובלו בידי כוחות של משמרות המהפכה של איראן או בידי לוחמים של ארגון חיזבאללה, שהיו חוד החנית במאמץ הקרקעי האיראני-סורי אשר ליווה את המאמץ האווירי הרוסי (Zisser, 2016).

יש להודות עם זאת כי המהלך הרוסי היה נדבך נוסף במדיניות של "מלחמת שמד" במורדים ובתומכיהם שהמשטר הסורי אימץ כבר משלביה הראשונים של המלחמה, קל וחומר מאביב 2013, עת הכף בקרבות החלה נוטה לרעתו. עדות למדיניות זו נמצא בשימוש שעשה המשטר הסורי באביב ובקיץ 2013 בנשק כימי נגד מתנגדיו, וזאת לצד שימוש שיטתי ומתמשך באמצעי לחימה קטלניים דוגמת ארטילריה כבדה, טילי קרקע־קרקע מתקדמים, פצצות דלק אוויר ופצצות כלור, וחביות נפץ שהוטלו ממטוסי קרב או ממסוקים (Zisser, 2013).

באמצע שנת 2016, בתום חמש שנות מלחמה בסוריה, עמד מספרם של ההרוגים בקרבות על כחצי מיליון נפש. יצוין כי מדובר בהערכה בלבד של המכון הסורי למחקרי מדיניות (SCPA), שנקב במספר של 470,000 הרוגים, שכן נציבות האו"ם לזכויות האדם חדלה עוד בראשית שנת 2014 למנות את מספרי ההרוגים בקרבות המשתוללים במדינה משזה חצה לפי חישוביה את סף ה-100,000; סוכנויות או"ם אחרות נקבו כמה חודשים לאחר מכן במספר של רבע מיליון הרוגים אך אף הן הפסיקו עד מהרה לפרסם נתונים או הערכות בדבר מספרי ההרוגים במלחמה (Nana10, 2014). כעשרה מיליון סורים, כמחציתה של האוכלוסייה במדינה, איבדו את בתיהם, וכשמונה מיליון מהם אף

הפכו לפליטים מחוץ לגבולות ארצם. למעלה משני מיליון סורים נמלטו לתורכיה, כמיליון ורבע סורים מצאו מקלט בלבנון, בירדן נקלטו כ-600,000 פליטים, במצרים ובצפון אפריקה עוד כ-400,000 פליטים, ובעיראק נרשמו כרבע מיליון פליטים (UNHCR, 2016). במהלך שנת 2015 החלו פליטים מסוריה מתדפקים על שעריה של אירופה. ביולי 2015 כבר הגיע מספר הפליטים ל-107,500, פי שלושה מיולי 2014, ועד סוף קיץ 2015 הוא הגיע לכמיליון (לוינטל, 2015).

תגובתה של הקהילה הבין-לאומית לאירועים בסוריה הייתה בראשיתה רפה ומגומגמת ובה יש לראות את הזרעים לאדישות ולחוסר האכפתיות, ואולי אף לחוסר האונים, שבהם קיבל העולם מכאן ואילך את הנעשה בסוריה. בעלות בריתה של סוריה, איראן וחיזבאללה, מיהרו להתייצב לצדו של המשטר הסורי וכך עשו גם רוסיה וסין. מדינות המערב מצדן, ובראשן ארצות הברית, נרתעו מלהתערב ולהסתבך בחזית עימות שסיכויי ההצלחה בה נראו בלתי מבטיחים בעליל ־ הן נוכח אופייה המוגבל של המחאה בסוריה וההערכה כי המשטר בדמשק יוכל לה והן נוכח החשש מפני הגוון האיסלאמי שלבשו המהפכות ברחבי העולם הערבי, ולבסוף גם בשל ההערכה כי האלטרנטיבה למשטרו של בשאר אל-אסד היא כאוס שיתפשט למרחב כולו (זיסר, 2014: 131־140). ביטוי בולט לכך אפשר היה למצוא בדבריה של מזכירת המדינה האמריקנית הילרי קלינטון, שבריאיון שהעניקה לרשת CBS ב-27 במרץ 2011 הסבירה כי לכל אזור ולכל מדינה ייחודיות משלה ומכאן שאין להשליך מן הנעשה במצרים או בתוניס על הנעשה בסוריה. קלינטון הוסיפה כי ארצות הברית מגנה את האלימות המופעלת נגד המפגינים בסוריה אבל ציינה כי המציאות בסוריה לא התפתחה באופן שמאפשר לארצות הברית לפעול שם. לבסוף אף אמרה כי רבים מחברי הקונגרס ששבו מסוריה בחודשים האחרונים מאמינים כי בשאר הוא רפורמטור העתיד לחולל שינוי במדינה (CBS News, Face the Nation, 2011). רק משנקפו השבועות והחודשים והמחאה בסוריה לא רק שלא דעכה אלא אף התגברה והתעצמה החל מתחולל שינוי בעמדות מדינות המערב באשר למשבר בסוריה. ואכן, רק ב-18 באוגוסט 2011, כחמישה חודשים לאחר שפרצה המחאה בסוריה, קרא הנשיא אובמה לבשאר אל-אסד להתפטר מתפקידו (Wilson and Warrick, 2011).

עוד באפריל ובראשית מאי, ומאוחר יותר גם באמצע יוני 2011, הטילה ארצות הברית סנקציות מוגבלות על אישי מדינה ומפקדי צבא סורים שהיו מעורבים במעשי הדיכוי של המהומות בסוריה. בראשית ספטמבר 2011 כבר הטיל האיחוד האירופי סנקציות כלכליות מקיפות ששיתקו למעשה את הסחר בין

אירופה לבין סוריה והשביתו את משק הנפט הסורי, שהתבסס כמעט באופן בלעדי על יצוא נפט למדינות האיחוד האירופי וייבוא מוצרי נפט מבתי זיקוק ביבשת (Al Jazeera, 2001). למדינות אירופה נדרשו עם זאת עוד כמה חודשים כדי לסגור את שגרירויותיהן בדמשק בראשית 2012, אולם רבות מהן הוסיפו לקיים ערוצי קשר פתוחים עם המשטר הסורי כדי להחליף מידע על קבוצות איסלאמיות רדיקליות שהחלו פועלות בסוריה. ארצות הברית מצדה פינתה את צוות השגרירות האמריקנית מהבירה הסורית בפברואר 2012.

ואולם איראן ורוסיה מיהרו להתייצב לצדו של בשאר אל-אסד והגישו סיוע כספי נדיב ואף ציוד צבאי שסייעו בידיו להוסיף ולשרוד את המלחמה. יתרה מכך, רוסיה ועמה סין מנעו באופן שיטתי אימוץ החלטות במועצת הביטחון שיאפשרו נקיטת צעדים שימנעו את המשך הטרגדיה הסורית, או לכל הפחות יגנו את המשטר הסורי בשל אחריותו לשפיכות הדמים בארצו. כך למשל הן הטילו וטו במועצת הביטחון על החלטות שגינו את המשטר הסורי בגין אחריותו לאירועים במדינה (5 באוקטובר 2011), וכן על החלטות שקראו לבשאר אל-אסד לוותר על כיסאו (4 בפברואר 2012) ולקהילה הבין-לאומית להחריף את הסנקציות המוטלות על סוריה ולכלול בהן גם סנקציות כלכליות (19 ביולי 2012).

לכישלונה של הקהילה הבין-לאומית לפתור את המשבר בסוריה קדם כישלון של הליגה הערבית לקדם פתרון שכזה במסגרת הקונצנזוס הערבי. עוד ב-16 בנובמבר 2011 קיבלה הליגה הערבית, בהובלת מדינות המפרץ, החלטה שעניינה השעיית חברותה של סוריה בליגה הערבית והטלת שורה של עיצומים מדיניים וכלכליים עליה. להחלטה קדם מסע לחצים על משטרו של אסד שכלל הודעות גינוי, תכנית מדינית שגיבשו חברות הליגה שהתבססה על פתיחה של משא ומתן בין המשטר הסורי למתנגדיו ועוד. מאחר שהמשטר הסורי סירב להיענות להצעות הליגה סגרו בראשית שנת 2012 מרבית מדינות ערב את השגרירויות שלהן בדמשק. מדינות ערב גם ניסו להוביל להחלטה במועצת הביטחון של האו"ם המגנה את בשאר אל-אסד וקוראת לנקוט צעדים נגדו, אך המהלך כשל כזכור בשל וטו רוסי וסיני. בשנים שלאחר מכן הלכה ונפרמה החזית הערבית המאוחדת שכוננו מדינות ערב נגד משטרו של בשאר אל-אסד. כמה ממדינות אלו, דוגמת עומאן ואף ירדן, נמנעו מלנתק את יחסיהן הדיפלומטיים עם דמשק, ובעמדתן של מדינות ערביות אחרות, דוגמת מצרים, התחולל שינוי והופגנה נכונות להתפייס עם המשטר בדמשק. כך או אחרת, אף הליגה הערבית נתבררה כבלתי רלבנטית למשבר בסוריה וכשלה בניסיונותיה למצוא לו פתרון ולהביא את המלחמה לסיומה (Abboud, 2016: 121–125).

ב. משבר הנשק הכימי - מקרה מבחן לקהילה הבין-לאומית[1]

ציינו כבר כי נוכח התפשטות המרד לכל רחבי סוריה אימץ המשטר הסורי מדיניות שעניינה מלחמת שמד נגד מתנגדיו ונגד האוכלוסייה האזרחית התומכת בהם. אחד מביטוייה הוא השימוש בנשק כימי בקרבות. המקרה הידוע ביותר של שימוש בנשק כימי בידי המשטר הסורי היה ב-21 באוגוסט 2013 באזור אל-רוטה אל-שרקיה, המרחב הכפרי שמזרחית לדמשק. במתקפה הכימית נהרגו קרוב ל-1,400 בני אדם והיא תועדה בהרחבה בתמונות ובסרטונים ממקום האירוע שהעבירו את ממדי הזוועה לכל רחבי העולם. יוזכר כי לאירוע זה קדם שימוש בגז בידי המשטר בח'אן אל-עסל שליד חלב ב-19 במרץ 2013. באירוע נהרגו כמה עשרות אזרחים אך הוא לא עורר שום הד והמשטר הסורי מיהר להכחיש את מעורבותו בו (Evans and Oweis, 2013).

עוד ב-21 באוגוסט 2012 הזהיר הנשיא אובמה את בשאר אל-אסד כי שימוש בנשק כימי הוא מבחינתו חצייה של קו אדום, אבל בפועל נמנע אובמה מלהגיב לשימוש שנעשה בידי הסורים בנשק שכזה במרץ 2013 באזור חלב שבצפון סוריה. באוגוסט 2013 כבר לא יכול היה הממשל האמריקני להוסיף ולהתעלם מן הנעשה בסוריה מאחר שתמונות ואף סרטונים של הנפגעים, רבים מהם נשים וילדים, הופצו ברחבי העולם, והוא נאלץ לאיים בתגובה צבאית. אלא שההכנות למהלך צבאי אמריקני התקדמו בעצלתיים ובחוסר התלהבות, ובעיקר בלא כל גיבוי בין-לאומי, אפילו מצד דעת הקהל במרבית מדינות אירופה שחסמה נכונות של כמה מהממשלות להתגייס לעזרת וושינגטון. הדבר אפשר לרוסיה להיחלץ לעזרתו של בשאר ולהציע פשרה שתחלץ אותו מן המצר. ב-14 בספטמבר 2013 הכריזו שרי החוץ של רוסיה ושל ארצות הברית על השגת הסכם לפירוקה של סוריה מן הנשק הכימי המצוי ברשותה. ההסכם הביא אמנם לפירוקה של סוריה ממרבית הנשק הכימי שבו החזיקה, אבל בה בעת העניק לבשאר אל-אסד חסינות מפני תקיפה אמריקנית נגדו כל עוד יימנע מלשוב ולהשתמש בנשק כימי נגד בני עמו. משמעות הדבר הייתה השלמה - גם אם במשתמע - עם המשך השימוש השיטתי שעשה המשטר בדמשק בשלל אמצעי נשק קטלניים נגד בני עמו, ומבחינה זו יש לראות בו נדבך חשוב במדיניות "שב ואל תעשה" שאימצה וושינגטון מכאן ואילך למול המלחמה בסוריה, וממילא אבן דרך חשובה בהצלחתו של בשאר אל-אסד

[1] המאמר נכתב בטרם המתקפה הכימית שבוצעה בידי המשטר הסורי בעירה ח'אן שיח'ון ב-4 באפריל 2017, שבעקבותיה שיגרה ארצות הברית טילי שיוט לעבר בסיס חיל האוויר הסורי באל-שועיראת שממנו יצאו המטוסים הסורים לתקיפה.

לשרוד בשלטון תקופה כה ארוכה (זיסר, 2014: 146־147). במהלך שנת 2016 שבו והתפרסמו דיווחים בדבר שימוש שעשה המשטר הסורי בנשק כימי נגד מתנגדיו. באוגוסט 2016 אף פורסמו בניו יורק מממצאיו של צוות מיוחד של האו"ם ושל הארגון למניעת הפצת נשק כימי, שחקר שורה של דיווחים על שימוש בנשק כימי במלחמה בסוריה. מן הממצאים עלה כי משטרו של בשאר אל-אסד השתמש לפחות פעמיים בנשק כימי בשנים האחרונות: האחת באפריל 2014 בעת שמטוסיו הפציצו את הכפר תלמנס שבמחוז אדליב, והשנייה במרץ 2015 בעיירה סרמין שבקרבת העיר אדליב. בתקיפות נהרגו כמה עשרות אזרחים. אלא שוושינגטון העדיפה להתעלם מכלל דיווחים אלו (הראל, 2016; 2016; The Guardian, Fox News, 2016).

ביוני 2014 פרץ ארגון "המדינה האיסלאמית" (דאע"ש) ממעמקי המדבר הסורי-עיראקי והשתלט על מרחבים ניכרים בצפונה של עיראק ובמזרחה של סוריה. הצלחותיו הצבאיות של הארגון הכשירו את הקרקע להכרזתו של מנהיגו אבו בכר אל-בגדאדי, ב-29 ביוני 2014, על כינונה של ח'ליפות אסלאמית בראשותו (ואללה NEWS, 2014; Strange, 2014). לאחר שהארגון פגע בעיתונאים מערביים והחל רודף מיעוטים דתיים בשטחים שתחת שליטתו הכריז הנשיא אובמה ב-10 בספטמבר 2014 על כינונה של קואליציה בין-לאומית של מדינות מערביות וערביות שתילחמנה כולן בדאע"ש. אובמה הבטיח כי לצד השתתפות פעילה במתקפות האוויריות נגד מטרות דאע"ש תסייע וושינגטון בכסף ובנשק ללוחמים עיראקים וכורדים שיילחמו באנשי דאע"ש, ותספק להם ייעוץ ואימון ואף מטרייה אווירית. אובמה הבהיר עם זאת כי ארצות הברית לא תשלח חיילים להילחם על הקרקע בעיראק (Cohen, 2014; The White House, 2014).

הופעת דאע"ש ולצד זאת ההקצנה האיסלאמית בקרב שורות המורדים הדאיגה מאוד גם את מדינות אירופה. מאירופה דווח על מאות ואולי אף אלפי צעירים הנוהרים להילחם בסוריה, וביבשת אף הובע החשש כי עם סיום הקרבות בסוריה ישובו אלו לארצות מוצאם באירופה ויהוו מוקד של תסיסה ומרדנות ואף של טרור איסלאמי. משכך חדל בשאר אל-אסד להיתפס כרע המוחלט, ובאירופה היו מי שהצרו על שמדינות היבשת מיהרו לנער חוצנן מן המשטר הסורי או אף לשרוף את הגשרים אל דמשק; שהרי, על פי הרוחות החדשות שהחלו נושבות בקיץ 2014 במסדרונות כמה ממשרדי החוץ האירופיים ואף בוושינגטון, לוחמי הג'יהאד ובאופן כולל יותר הזרם האיסלאמי הסלפי ותומכיו, ואף מקורות ההשראה והתמיכה שלו ־ ובמשתמע מדינות כערב הסעודית וקטר ־ הם שמאיימים על היציבות האזורית ואף על ביטחונה של אירופה, ולאו דווקא

בשאר אל-אסד ומשטרו (Gorman, 2013). שינוי זה מצא מאוחר יותר את ביטויו בהסכם הגרעין שהושג בניצוחה של ארצות הברית ומדינות המערב עם איראן ביולי 2015: שהרי איראן כמו גם בשאר אל-אסד חדלו להיות מקור הבעיה באזור, בעיית חוסר היציבות שהובילה להופעת דאע"ש ולהתגברות הטרור האיסלאמי הרדיקלי, והפכו לשותפים במאמץ לפתרונה.

במאמץ להביא לסיום הלחימה בסוריה כדי שיהיה אפשר למקד את המאמץ הצבאי במאבק בדאע"ש, ואולי גם בלחץ דעת הקהל בארצות הברית, נתנה וושינגטון את ידה למהלכים דיפלומטיים עקרים שלהם היו שותפות מדינות אירופה וגם רוסיה. עוד ב-30 ביוני 2012 התכנסה בז'נבה - ביוזמה מערבית אך בהסכמה רוסית - ועידה בין-לאומית בהשתתפות מדינות ערביות ומערביות, וכן גם רוסיה, שהתאגדו במסגרת "קבוצת הפעולה למען סוריה" כדי לדון בדרכים להביא לסיומה של המלחמה. בדיונים סוכמה על דעת כל הצדדים נוסחה סתמית לפתרון המשבר שעניינה הכרזה על הפסקת אש, שלאחריה תוקם "ישות ממשלית זמנית" שתיהנה מ"סמכויות ביצוע מלאות" ואשר תיבחר ב"הסכמה הדדית" של הצדדים. היה זה כמובן ניסוח מעורפל ולא מחייב. כאמור, מבחינת מדינות המערב דיונים אלו היו אמורים לסלול את הדרך לסילוקו של בשאר מן השלטון, הגם שלא היו מוכנות להשקיע מאמץ כלשהו כדי להגיע למימוש מטרה זו. רוסיה מצדה ראתה בכך דרך לנסות ולקדם הסדר שיבטיח את הישארותו של בשאר על כיסאו, על בסיס הטענה כי מרבית הסורים רוצים בהמשך שלטונו וכי תמיכה זו, שאותה הציעו לבחון בבחירות דמוקרטיות במיטב המסורת הסורית, מעניקה לו לגיטימיות להוסיף ולשלוט. החלטות הוועידה אומצו בידי מועצת הביטחון במסגרת החלטה 2118 (Action Group for Syria, 2012; United Nations Security Council, 2013).

למותר לציין כי הלחימה בסוריה נמשכה בלא קשר לדיונים בז'נבה שכן לאיש מהצדדים הלוחמים לא היה אינטרס להפסיק את האש בטרם הכריע צבאית את יריבו. מאמץ מחודש לקדם פתרון מדיני נעשה בינואר 2014 עם כינוסה של ועידת ז'נבה 2 בעיירה מונטרה שליד ז'נבה. בדיונים שהחלו ב-22 בינואר 2014 השתתפו לראשונה נציגים של ממשלת סוריה וכן נציגים של מחנה המורדים. נראה כי בשאר עצמו, ובעצם גם רוסיה שדחפה אותו להשתתף בדיונים, ראו בוועידת ז'נבה אמצעי שיסייע להם "למשוך זמן" ואף לרכך את ההתנגדות המערבית לבשאר, במאמץ להגיע להסדר שיביא לסיומה של מלחמת האזרחים תוך שבשאר נותר בשלטון (Atassi, 2014). מאמץ נוסף נעשה בשלהי שנת 2015 ובראשית שנת 2016 בבירה האוסטרית וינה, בחסות רוסית-אמריקנית; אך

דיונים אלו באו על רקע מעורבותה הצבאית של רוסיה בסוריה שהחלו שלב חדש בלחימה.

ההחלטות שנתקבלו בווינה בשלהי שנת 2015 קראו לחדש את שיחות השלום בין משטר אסד לבין מחנה מתנגדיו ולדון בדרכים להשיג הפסקת אש כוללת, וכן בדרכים ליישם תהליך מעבר פוליטי שיתבסס על הקמת "ממשל אמין, כולל ועל-עדתי" בתוך שישה חודשים, שיפעל מצדו בתוך שמונה חודשים לנסח חוקה חדשה ולקיים בחירות במדינה. ההחלטות הללו קיבלו תוקף מחייב משאומצו בידי מועצת הביטחון של האו"ם ב-18 בדצמבר 2015, במסגרת החלטה 2254 (United Nations Security Council, 2015). לצד סיכומים אלו הצליחו וושינגטון ומוסקבה בשלהי פברואר 2016, כל אחת מתוך אינטרסיה היא, להביא להכרזה על הפסקת אש רופפת ושברירית ובעיקר זמנית (הרוסים מתוך אינטרס בחיזוק מעמדם בסוריה, והאמריקנים מתוך רצון לגייס תמיכה למאבק בדאע"ש). אלא שהפסקת האש זו, והפסקת אש נוספת שנכנסה לתוקף באמצע ספטמבר 2016, הופרו שוב ושוב בידי כלל הצדדים הלוחמים, אשר הוסיפו לדבוק בפתרון צבאי כדרך היחידה להביא את המלחמה בסוריה לסיומה.

במחצית השנייה של שנת 2016 התמקדה הלחימה בסוריה בעיר חלב, העיר השנייה בגודלה במדינה, שהפכה עד מהרה בעיני רבים למיקרוקוסמוס של המערכה על סוריה כולה וכמי שבה ייקבע גורלה של מערכה זו. השכונות שבהן החזיקו המורדים בעיר הפכו יעד להפצצות מרוכזות של מטוסים רוסיים שכוונו נגד מתקני תשתית אזרחית, בתי חולים, שווקים עירונים ועוד, ושהפילו אלפי קורבנות מקרב תושביה (הראל ורויטרס, 2015). עם נפגעים אלו נמנה הילד עומראן דנקיש בן החמש, שנפגע ב-17 באוגוסט 2016 בהפצצה רוסית על ביתו בחלב. אחיו עלי בן העשר נהרג בהפצצה. עומראן חולץ מהריסות ביתו ותמונתו באמבולנס שפינה אותו לקבל טיפול רפואי, המום וחבול ומכוסה מכף רגל עד ראש באבק, בחולצה שעליה דמות מצוירת, עוררה סערה ברחבי העולם והפכה ל"תמונת היום" של הקרב על חלב. הרוסים מיהרו להכחיש כי הם האחראים לפגיעה בעומראן ובמשפחתו וטענו כי מן הצילום של הילד הפצוע עולה בבירור כי הפגיעה לא נגרמה מהפצצה מהאוויר. בראשית אוקטובר 2016 הטילה רוסיה וטו על הצעת החלטה במועצת הביטחון של האו"ם שתכפה על הצדדים הלוחמים הפסקת אש בעיר חלב. בשל הלחץ הצבאי שהפעיל המשטר הסורי על המורדים עלה בידיו לכתר את העיר ולהטיל עליה הסגר במטרה להכניע את המורדים ותומכיהם שנותרו בה (BBC, 2016).

העולם העדיף אפוא להרים ידיים נוכח התמשכותה של הטרגדיה בסוריה. להגנתו הסביר הנשיא אובמה, היחיד שהיה יכול להוביל מהלך צבאי אפקטיבי שעשוי היה אולי לסיים את הלחימה במדינה, בריאיון שהעניק באפריל 2016, כי "זו תהיה טעות בעבור ארצות הברית או בריטניה לשלוח כוחות קרקעיים (לסוריה) ולהפיל את משטרו של אסד". אובמה הוסיף כי "סוריה שרויה במצב קורע לב של מורכבות אדירה" והודה כי אין פתרונות פשוטים למצב. הוא הסביר כי "כדי לפתור את הבעיות לטווח ארוך בסוריה, פתרון צבאי לבדו - ובייחוד שיגור של כוחות קרקעיים על ידינו - לא יעשה זאת. על הקהילה הבין-לאומית להמשיך להפעיל לחץ על כל הצדדים המעורבים, ובכלל זה רוסיה, איראן וארגוני אופוזיציה מתונים לשבת לשולחן ולנסות לתווך הסכם לחילופי השלטון, דבר שהוא מסובך" (Nrg, 2016).

ג. סיכום

התנהלותה של הקהילה הבין-לאומית נוכח הטרגדיה הסורית היא סיפור של כישלון מהדהד וידוע מראש. השיתוק שאחז במוסדות הבין-לאומיים, בין היתר נוכח ניגוד אינטרסים מובנה בין מזרח למערב ובין הכוחות האזוריים (סעודיה ותורכיה למול איראן), הוביל להתמשכותו של הקונפליקט ואף להעמקתו. נוכח מציאות זו היה קל ונוח יותר להדחיק את הטרגדיה הסורית מלב. אחרי הכול, רק הדחקה שכזו יכולה הייתה להסביר את הכרזתו של הנשיא אובמה מאפריל 2016 כי תקופת ממשלו היא "התקופה השלווה בהיסטוריה". אובמה הודה אמנם בקיומו של "סבל אדיר וטרגדיות עצומות", אבל הוסיף כי "אנשים עדיין צריכים לזכור שיש להם מזל שהם חיים בעידן השלו והמשגשג ביותר בתולדות האנושות [...] אם אפשר לבחור להיוולד מתישהו - אז עכשיו זה הזמן" (Ynet, 2016). ואכן אם מוחקים את סוריה מהמודעות, אפשר להבין כיצד הגיע אובמה למסקנה כי מצבה של האנושות מעולם לא היה טוב יותר.

רשימת מקורות

הראל, עמוס, 2016. "ההסלמה בסוריה: אסד חזר להשתמש בנשק כימי", **הארץ**, 2.5.2016, עמ' 1.

הראל, עמוס, ורויטרס, 2015. "אסד, איראן וחיזבאללה נערכים למתקפה נרחבת בחאלב", **הארץ**, 14.10.2015, http://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/1.2751635.

ואללה NEWS, 2014. "דאע"ש הכריז על חליפות איסלאמית בעיראק ובסוריה", **ואללה NEWS**, 29.6.2014, http://news.walla.co.il/item/2759651.

זיסר, אייל, 2014. **סוריה: מחאה, מהפכה, מלחמת אזרחים**, תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון.

לוינטל, עמית, 2015. "גל המהגרים שמאיים להטביע את אירופה", **ואללה NEWS**, 28.8.2015, http://news.walla.co.il/item/2883833.

עג'מי, פואד, 2013. **המרד בסוריה**, בתרגום כרמית גיא, תל אביב: עם עובד.

רבי, עוזי, 2016. **בחזרה לעתיד: המזרח התיכון בצל ה"אביב הערבי"**, תל אביב: רסלינג.

BBC, 2016. "אחיו של הילד הסורי עומראן דנקיש מת מפצעיו בחלב", **BBC** (בערבית), 21.8.2016, http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2016/08/160820_omran_brother_dies.

Nana10, 2014. "האו"ם מתייאש: 'מפסיקים לספור את ההרוגים במלחמת האזרחים בסוריה'", **nana10**, 7.1.2014, http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1029420.

Nrg, 2016. "אובמה: 'אם נפיל את אסד, זו תהיה טעות'", **NRG**, 24.4.2016, http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/771/884.html?hp=1&cat=666.

Ynet, 2016. "אובמה: 'זו התקופה השלווה בהיסטוריה, מעולם לא היה טוב יותר'", **ynet**, 25.4.2016, http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4795943,00.html.

Abboud, Samer N., 2016. *Syria*, Cambridge, UK: Polity Press.

Action Group for Syria, 2012. *Final Communiqué*, 30 June 2012, http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf.

Al Jazeera, 2011. "EU Tightens Oil Sanctions on Syria", *Al Jazeera*, 24 September 2011, http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/09/2011924143411656287.html.

Atassi, Basma, 2014. "Explaining the Geneva II Peace Talks on Syria", *Al Jazeera*, 19 January 2014, http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/01/explaining-geneva-ii-peace-talks-syria-201411814285393772 6.html/.

CBS News' Face the Nation, 2011. "Face the Nation Transcript", *CBS*, 27 March 2011, http://www.cbsnews.com/htdocs/pdf/FTN_032711.pdf.

Cohen, Tom, 2014. "Obama Escalates ISIS Campaign in Iraq, Broadens It to War-ravaged Syria", *CNN*, 11 September 2014, http://edition.cnn.com/2014/09/11/politics/isis-obama-speech/.

Evans, Dominic, and Khaled Yacoub Oweis, 2013. "Syria Gas 'Kills Hundreds,' Security Council Meets", *Reuters*, 21 August 2013, http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-idUSBRE97K0EL20130821.

Fox News, 2016. "Syria, ISIS Responsible for Chemical Weapons Attacks, UN Inquiry Finds", 24 August 2016, http://www.foxnews.com/world/2016/08/24/syria-isis-responsible-for-chemical-weapons-attacks-un-inquiry-finds.html.

Gorman, Siobhan, 2013. "CIA Official Calls Syria Top Threat to U.S. Security", *Wall Street Journal*, 6 August 2013, https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323420604578652330222498920.

Lesch, David, 2012. *Syria: The Fall of the House of Assad*, New Haven: Yale University Press.

Strange, Hanna, 2014. "Islamic State Leader Abu Bakr al-Baghdadi Addresses Muslims in Mosul", *The Telegraph*, 5 July 2014, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/10948480/Islamic-State-leader-Abu-Bakr-al-Baghdadi-addresses-Muslims-in-Mosul.html.

The Guardian, 2016. "Syrian Regime and Isis Carried out Chemical Attacks, Say UN Investigators", 25 August 2016, https://www.theguardian.com/world/2016/aug/25/assad-regime-isis-chemical-attacks-syria-un-investigators.

The White House, 2014. "Statement by the President on ISIL", 10 September 2014, *The White House, Office of the Press Secretary*, https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/10/statement-president-isil-1.

UNHCR (The UN Refugee Agency), 2016. "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR*, http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php.

United Nations Security Council, 2015. "Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks", *United Nations*, 18 December 2015, http://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm.

---, 2013. *Resolution 2118*, 27 September 2013, http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2118.pdf.

Wilson, Scott, and Joby Warrick, 2011. "Assad Must Go, Obama Says", *The Washington Post*, 18 August 2011, https://www.washingtonpost.com/politics/assad-must-go-obama-says/2011/08/18/gIQAelheOJ_story.html.

Zisser, Eyal, 2016. "Russia's War in Syria", *Strategic Assessment* 19(1): 41–49.

---, 2013. "The Syrian Deadlock – Bashar al-Assad and Barak Obama's Moment of Truth", *E-International Relations*, 15 September 2013, http://www.e-ir.info/2013/09/15/the-syrian-deadlock-bashar-al-assad-and-barak-obamas-moment-of-truth/.

---, 2011. "The Renewal of the 'Struggle for Syria': The Rise and Fall of the Ba'th Party", *Sharqiyya* (The Arab Spring – Special Issue): 21–29, http://www.meisai.org.il/wp-content/uploads/2013/11/Sharqiyyafall2011.pdf.